

Liberal Demokrasinin Zemini*

Bayram KODAMAN**

ÖZET

Liberalizm, bir ülkede ferdi toplumun en küçük hücresi ve birimi kabul eden, onu siyasi-iktisadi-sosyal sisteminin merkezine koyan düşünce akımıdır. Bu açıdan bakıldığında demokrasi, hukuk devleti gibi kavramlarla yakından ilişkilidir. Bu çalışmada liberalizm demokrasi ilişkisi çerçevesinde hukuk devleti, milli devlet, siyasi partiler, yüksek refah ve kültür seviyesi gibi kavramların ilişkisi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Liberalizm, Demokrasi, hukuk Devleti, milli devlet.*

The Base of the Liberal Democracy

ABSTRACT

Liberalism is a thinking movement that accepts an individual as a smallest cell and the unit of society and the center of the political-economic-social system. From this perspective, liberalism is closely related to democracy, rule of law. In this study, the relation of democracy, rule of law, the nation state, political parties, the high-level welfare and culture are discussed within the framework of liberalism.

Keywords: *Liberalism, Democracy, rule of law, nation state.*

Giriş

Tarihçi olduğumuz için, siyaset bilimcilerinin sahasına fazla girmeden liberal demokrasinin zeminini genel ilkeler açısından ve tarihin penceresinden ele almayı uygun bulduk. Bilindiği üzere kâinatta veya tabiatın yapısında *çokluk, çeşitlilik, zıtlık ve orijinallik* hâkimdir. Fakat *çoklukta birlik, çeşitlilikte abenke, zıtlukta denge, orijinallikte tabiiyet* vardır. Bu çerçeveden baktığımızda yukarıda işaret edilen özelliklerin, cansız varlıklar ve hayvanlar dünyasında olduğu gibi, insanlar, toplumlar ve kültürler dünyası için de geçerli olduğu bilinen bir husustur. İşte, filozoflar ve bilim adamları tarih boyunca, bu özelliklere sahip insanları, toplumları ırk, soy, cins, din, mezhep ve renk farkı gözetmeden refaha kavuşturacak, mutlu edecek ve barış içinde bir arada yaşatacak yönetim şekilleri hakkında iyi niyetle pek çok fikir ileri sürmüşler ve teoriler

* Bu makale, 19-20 Nisan 2011, tarihlerinde Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesince düzenlenen *Uluslararası Parlamenter Demokrasi Sempozyumu*na bildiri olarak sunulmuştur

** Prof. Dr., *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bişkek, Kırgızistan,* bayramkodaman@hotmail.com

üretmişlerdir. Bulunan ve uygulanan bu yönetim şekillerinden bazıları devletler tarafından uygulanmış, bazıları ömrünü tamamlayarak tarih sahnesinde çekilmiş, bazıları da devam edegelmiştir. Günümüze kadar gelen yönetim şekillerinden biri de liberal demokrasidir.

Demokrasi; Vatandaşlar Meclisi, Senatosu ve kısıtlı oy hakkı ile Atina'da Roma'da, Ortaçağda bazı yerlerde görülmüştür. Bu itibarla, liberal demokrasinin de olmazsa olmaz (sine qua non) şartlarından olan Meclislerin ve Senatoların (Parlamento) ve sınırlı olsa da oy hakkının tarihi kökleri M.Ö. V. yüzyıla kadar gerilere gitmektedir. Ancak, liberal demokrasinin esin kaynağı Atina ve Roma değil, *Aydınlanma Çağı*'nın (XVII. yüzyıl) felsefi düşünce akımı olan *liberalizm* olmuştur. Bu yüzden haklı olarak demokrasiye liberal sıfatı eklenmiştir. Liberal felsefenin kaynağı da Hümanizma, Rönesans ve Reform dönemlerinde görülen fikri atmosferdir. Bilindiği gibi Hümanizma, Rönesans ve Reformasyon ile birlikte *Tanrı-din merkezli* dünya anlayışından *fert-akıl (birey) merkezli dünya anlayışına*, *dünya merkezli* âlem anlayışından *güneş merkezli bir âlem anlayışına* ve nihayet *teokratik zihniyetten* laikliğe (Kilise-devlet ayrılığı) varılarak yeni bir zihniyetle yeni bir çağa adım atılmıştır.

Düşünce ve fikir hayatındaki bu zihniyet değişikliklerine paralel olarak, ilimde ve teknolojiadaki gelişmeler Avrupalıların merakını, kazanç ihtirasını tahrik etmiş ve onları dünyayı, diğer kıtaları, toplumları, kültürleri ve medeniyetleri tanımaya, keşif etmeye, fütuhat yapmaya sevk etmiştir. Bu ise, *coğrafi keşiflere*, *koloniyalizme* ve nihayet *emperyalizme* yol açmıştır. Arkasından, *ticari kapitalizm* (Merkantilizm) sayesinde diğer kıtalardan Avrupa'ya maddi (mal-altın-gümüş vs.) zenginlikler akmış ve sermaye birikimini oluşturmuştur. Bu durum *bilim devrimini-sanayi devrimini* doğurmuş ve *sanayi kapitalizmine ve finans kapitalizmine* geçişi kolaylaştırmıştır.

Avrupa'daki sanayi devriminin ve ticaretin getirdiği zenginlik bir yandan toplumların *refah* seviyesini yükseltirken öbür yandan da eğitime ve kültüre olan talebi canlandırmıştır. Böylece, eğitim kurumlarının sayesinde toplumların kültür seviyesi ve okur-yazar oranı hızla artmıştır. Bütün bu gelişmelerin oluşturduğu ve belirli bir düzeye çıkarttığı fikri, sosyal, siyasi, ticari, iktisadi ve kültürel ortamda, liberalizmin ilkeleri birer birer filizlenmiş ve yavaş yavaş olgunlaşmaya başlamıştır. Böylece, liberalizm yeni bir dünya düzeni öngören bütüncül bir felsefi teori (dünya görüşü) haline gelmiş ve nihayet 1788 *Amerikan Anayasasının*, 1789 *Fransız İhtilâli'nin* ve *İnsan ve Vatandaş Hakları Evrensel Beynamesi'nin* hareket noktasını oluşturmuştur. Nitekim liberalizm eski sistemi yıkan muzaffer bir ideoloji olarak iktidara gelmiş ve XIX.-XX. yüzyıllarda *demokrasi*, *sosyalizm*, *milliyetçilik* başta olmak üzere pek çok fikir akımına da kaynaklık etmiştir.

1- Liberalizm ve Liberal Toplum

Liberal demokrasinin ilk ve önemli esin kaynağını teşkil eden liberalizm nedir? Kısaca ifade etmek gerekirse liberalizm hayatın her yönünü kapsayan genel bir felsefedir. Bu felsefe, insanı en şerefli yaratık (*eşref-i mahlûk*) kabul ederek, onu dünya düzeninin merkezine koymuştur. Merkeze yerleştirdiği insan için de, dünyevi konularda önce aklı, aklın yanıldığı yerde de gözleme-deneye-metoda dayalı bilimi rehber göstermiştir. Bu yönüyle liberalizm hem *ferdiyeci (individualist-bireyci) sosyal bir felsefedir* hem de *gerçeğe-*

hakikate akıl-bilimle ulaşılabileceğini iddia eden rasyonel ve pozitivist bir bilgi felsefesidir. Ferdin en temel haklardan biri olarak *eşitlik* ilkesini esas aldığı için de bütün fertleri eşit kabul etmiş ve hukuk sistemini de bu temel ilkeye göre biçimlendirmiştir. Liberalizm aynı zamanda, hürriyeti ferdin tabii hakkı olarak gören ve dünyevi sistemini *hürriyet* ilkesi üzerine inşa eden *politik bir felsefesidir.* Özetlersek liberalizm fertten, hürriyetten, eşitlikten, akıldan, bilimden yanadır. Başka bir ifade ile ferdiyetçi, hürriyetçi, eşitlikçi, bilimci ve akılcıdır. İktisadi sistemini ise, kutsal saydığı *özel mülkiyete* dayandırmıştır. Dolayısıyla liberalizm, ferdin doğuştan getirdiği temel haklara saygı duymayan, ifade hürriyetini engelleyen ve emeğiyle kazandığı mülküne zarar veren her türlü otoriteye, doğmaya, önyargıya karşıdır. Bu bakımdan devletten, ferdin önündeki her türlü engelin kaldırmasını ve öngördüğü temel hakların da korumasını ister.

Liberal toplum denildiğinde, liberalizmin öngördüğü *temel hak ve hürriyetleri* özümsemiş, refah ve kültür seviyesi yüksek, dünyevi-siyasi konularda akılı-ilmî rehber edinen, hukukun üstünlüğünü inanan, nihayet emeğe dayanan özel mülkiyeti kutsal sayan ve nihayet şuurlu fertlerden müteşekkil laik bir toplum anlaşılmalıdır. Zira fakir toplumlarda, cahil toplumlarda teokrasi ile idare edilen ve şuurlu bireylerin çoğunlukta olmadığı toplumlarda liberal demokrasiden söz etmek mümkün değildir.

2- Hukuk Devleti

Liberalizm, kanun önünde eşit olan fertleri ve haklarını korumak ve himaye etmek için, anayasalı modern bir hukuk sistemi ile modern bir adalet mekanizması öngörmüştür. Maksudı, ferdin lehine devlet müdahalesini veya siyasi iktidarın yetkilerini Anayasa ve kanunlarla sınırlamaktır. Hatta devlet gücünün tek elde toplanmasını önlemek için, *Montesquieu'nün* kuvvetler ayrılığı prensibini kabul ederek, *yasama-yargı-yürütme* güçlerini birbirinden ayırmıştır. Hukuk devleti derken elbette yasamanın (Parlamento) onayladığı, milletvekillerinin, hükümetin, bürokratların ve halkın saygı duyduğu kanunlara dayalı bir sistemi anlamamız gerekir². Zira hukuk devletinin olmadığı yerde liberal demokrasiden bahsetmek mümkün değildir.

Hukuk devleti, kendisini milli devleti meydana getiren hükümler halkın dışında gören, farklı hisseden ve azınlık kabul eden, fakat aynı zamanda vatandaş olan insanların en büyük güvencesi ve garantisidir. Ayrıca, bu tür etnik ve dini grupların, devletin esas unsuru ve hükümler olan millete entegrasyonunu gerçekleştirecek ve **ayrılıkçı eğilimleri** törpüleyecek önemli faktörlerden biri, hiç şüphesiz modern hukuk devletidir.

3- Millî Devlet

Bir ülkede ferdi toplumun en küçük hücresi ve birimi kabul eden, onu siyasi-iktisadi-sosyal sisteminin merkezine koyan liberalizm, millet kavramının ve milliyetçilik akımının, XIX. yüzyılda önem kazanması üzerine uluslararası planda da milleti müstakil bir birim olarak ele almış ve onu dünya siyasi düzeninin merkezine yerleştirmiştir. Böylece toplumda ferde tanınan haklara benzer hakların, dünya üzerindeki milletlere de tanınması fikri öne çıkmıştır. Bu ise, *milletlerin eşitliği, hürriyeti,*

¹ Bican Şahin, "Liberal Demokrasinin Temelleri", <http://liberal.org.tr> (9 Mart 2011)

² Bayram Kodaman, *Cumhuriyetin Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk*, Ankara,2005,ss.161-162.

istiklali ve nihayet “*her milletin kendi kaderini kendisinin tayin etmesi*” gerektiği anlayışının hızla yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu durum imparatorlukların yıkılması ve millî devletlerin kurulması sürecini başlatmıştır. Sonuçta, liberal demokrasi millî devletlere en uygun rejim olarak ortaya çıkmıştır.

Millî devletler için liberalizmin hukuken fertlere tanıdığı, fakat uygulamada siyasi alanda göz ardı edilen *eşitlik ve hürriyet* ilkelerinin siyasi boyutu demokrat entelektüellerce yeniden yoruma tabi tutularak, topluma *siyasi eşitlik, siyasi hürriyet, eşit oy hakkı, genel seçim, seçme-seçilme, siyasi parti kurma gibi haklar* kazandırıldı. Böylece demokrasi hem liberal vasfını kazanmış hem de millî devletlere en uygun uygulama olarak kabul edilmiş ve benimsenmiştir. Bunun sebebi, *millî devlette bir millet hükümlerinin olduğu için, millî hedeflerde (kalkınma-refah-mutluluk) büyük farklılıklar yoktur. Liberal demokrasi bu ortak hedeflere çok farklı yollardan ulaşmanın farklı reçetelerini, partiler vasıtasıyla genel seçimlerde halkın tercihinin sunar ve halk da tercihinin yaparak iktidarı belirler. Hedef aynı olduğundan muhalefet sonucu saygı göstermek durumundadır.* Farklı etnik grupların ve farklı dini grupların bulunduğu kozmopolit devletlerde, başka bir ifade ile millî olmayan devletlerde, her grubun her partinin nihai hedefleri çok farklılık gösterdiğinden liberal demokrasiler parçalanmaya ve şiddetli kavgalara yol açabilir. Bu itibarla Türkiye ve Kırgızistan çok dikkatli olmalı ve liberal demokrasinin cazibesine kapılarak millî ve üniter devletten taviz vermemelidirler. Çünkü millî devletten uzaklaşarak liberal demokrasinin sürdürülemeyeceği gerçeği de unutulmamalıdır.

Bu bakımdan, Türk üst kimliği, Türk milleti ve Türk kültürü temelleri üzerinde kurulan Türkiye'nin her ne olursa olsun liberal demokrasi adına bu konularda taviz vermesi, onu ileri liberal demokrasiye götürmez, aksine hem millî devletten hem de liberal demokrasiden uzaklaştırabilir.

Kırgızistan'ın durumuna gelince: Liberal demokrasi millî devletlerin rejimi kabul edildiğine göre, Kırgızistan'ın her şeyden önce millî devlet olma sürecini hızlandırması ve bunda ısrar etmesi gerekir. Bunun için de, Kırgızistan'ın, Güneyli-Kuzeyli, Kırgız, Kazak, Özbek, Uygur adıyla nitelenen vatandaşlarını bir çatı altında toplayabilecek, bir araya getirebilecek, daha geniş ufuklara yönlendirebilecek yeni bir *ortak üst kimliğe* ihtiyacı vardır. 1990 yılına kadar Sovyet sisteminin telkin (empoze) ettiği *komünizm*, diğer Türkistan cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kırgızistan'da *üst kimlik* olarak bu ihtiyacı karşılamıştır. 1990'dan sonra yeni bir dönem başlamış, fakat komünizmin yerini doldurabilecek yeni ortak bir üst kimlik bulunamamıştır. Hâlbuki Kırgızistan için “*ortak üst kimlik*” Kırgızistan'da yaşayan soyu bir, dili bir olan halkların *ortak tarihlerinde ve ortak kültürlerinde* vardır. Söz konusu *ortak üst kimlik* bulunduğu takdirde Kırgızistan'ın hem daha kolay millî devlet (devlet-millet) hüviyetini kazanacağı hem de liberal demokrasiyi daha iyi işleteceği muhakkaktır. Yeter ki, bu ortak tarihe bu ortak coğrafyaya biraz dikkatlice bakılsın.

4- Yüksek Refah ve Kültür Seviyesi

Demokrasi tarihine bakıldığında, XIX. yüzyıldan itibaren liberal demokrasinin gelişmesi ve yerleşmesi bireylerin, toplumların refah ve kültür seviyesi ile az çok örtüştüğü ve beraber yürüdüğü görülür. *Açlığın-fakirliğin ve cehaletin-taassubun* hâkim olduğu toplumlarda liberal demokrasinin yürümediği nazar-ı itibara alındığında, bu sürecin kabul edilebilir ve mantıklı olduğu anlaşılır. Bu tür yoksul ve fakir toplumlarda, hürriyetin de fazla bir önemi olmadığı için demokrasiden bahsetmek mümkün değildir.

Ayrıca, yoksulluğun ve cehaletin kol gezdiği toplumlarda insanın sağduyu sahibi bir birey olması da hemen hemen imkânsız gibidir. Birey derken elbette hiç bir otoriteye biat etmeden, kendi aklının rehberliğinde karar verebilen ve eyleminin sorumluluğunu alabilen hür ve cesur insanı anlıyoruz. Şüphesiz gerçek manada bir birey olabilmenin vaz geçilmez yolunun belirli bir refah ve kültür seviyesinden geçtiği muhakkaktır. Liberal felsefenin *özel mülkiyeti kutsal* saymasının önemli sebeplerinden birisi, özel mülkiyette fert hürriyetinin dayanağını görmesidir. Hür birey olabilmenin ikinci yolu ise eğitimidir. Zira, eğitimsiz toplumlarda sürü psikolojisi ve ön yargılar hâkim olduğu için temel hak ve hürriyetler, dolayısıyla birey de öne çıkamamaktadır. Dolayısıyla bireyin olmadığı yerde de liberal demokrasi sadece şekilden ibaret kalmaya mahkûmdur.

Bu çerçeveden baktığımızda Türkiye'nin, liberal demokrasinin işleyebileceği maddi refah zeminini az veya çok hazırladığı; buna karşılık vatandaşlarının birey olmasını kolaylaştıracak kültür zeminini hazırlama konusunda fazla mesafe kat edemediği söylenebilir. Kırgızistan'da ise tam tersine bir gelişme söz konusudur. Zira vatandaşlarında birey olma potansiyelinin bulunması, liberal demokrasi için avantaj kabul edilebilirken; buna karşılık ekonomik zeminin ve refah seviyesinin çok yavaş ilerlemesi dezavantaj olarak görülebilir. Bu durum iki ülkenin, bazı şeyleri birbirinden alıp-vererek, karşılıklı yardımlaşmaya ihtiyaçları olduğu anlamına gelmektedir.

5- Politik Hayata Particilerin (Partizanların) Değil, Partililerin Hâkim Olması Gereği³

Liberal demokrasinin sağlıklı yürümesi için politikacıların partici değil partili olması gerekmektedir. Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da liberal demokrasinin istikrarlı ve düzgün işleminin önemli sebeplerinden biri ve en önemlisi politikacıların partici değil, partili olmasıdır. *Partili için, parti bütün dünya değildir, o dünyanın küçük bir parçasıdır ve o dünyanın içinde başkalarına da yer vardır. Bundan dolayı partili diğer partilerden olanlara da hayat hakkı tanır. Çünkü partili için parti ve parti programı ne bir dindir ne bir mezheptir ne de bir ahlakıdır. Her yönden tartışmaya açıktır ve tartışılabilir.*

Partici için ise, durum tamamen farklıdır. Onun için parti her şeydir, bütün dünyadır hatta bir dindir. Parti her şeyine hâkimdir. Kendi partisinden olmayanlara düşman ve kâfir gözleriyle bakar. Bu yüzden fanatiktir ve tabammülsüzdür.

Liberal demokrasilerde *hükümetler partili* olmalıdır, *fakat asla partici* olmamalıdır. Partici hükümet ve partici politikacı örnekleri, her şey parti ve partici için anlayışına sahip diktatörlüklerde görülmüştür. Türk ve Kırgız politikacıları ve parlamenterleri partili kalmayı başarabilmelidirler.

6-Sosyal Devlet veya Sosyal Demokrasi

Hemen ifade etmek gerekir ki, liberalizm her şeyden önce ferdi(bireysel) hürriyet üzerinde ısrarla durur. Hayat, yaşama mücadelesinden ibaret olduğuna göre, bu mücadele aynı zamanda yarışır-rekabettir. Gerçek hayatta yarış aynı çizgiden ve eşit noktadan başlamamaktadır. Zira yarış-rekabet eşitler arasında ve eşit imkanlarla

³ Bu kısım için bakınız Necmettin Sadak, "Partili ve Partici" *Akşam Gazetesi*, 12 Ocak 1952.

olmuyor. Akıllar, zekâlar, kabiliyetler, güçler, vasıtalar, coğrafi şartlar gibi farklı imkana sahip fertler arasında olmaktadır. Dolayısıyla, sonuç eşitsizliği kaçınılmaz hale geliyor. Kaldı ki, yarış-rekabet aynı çizgi üzerinden başlasa dahi sonuç eşitsizliği kaçınılmazdır. Her yarışta olduğu gibi, bu hayat yarışında da başarılı olanlar, ileri gidenler, ortada ve arkada kalanlar, başarısız olanlar olacaktır. Bu durumda devletin görevi, mümkün olduğu kadar adalet, hakkaniyet ölçülerini göz önünde tutarak fertler arasında dengeleri, eşit imkanı-eşit fırsatı sağlamak. Yarışta başarılı olanların yolunu açık tutmak, başarısız olanların çığnmemesi, ezilmemesi için ellerinden tutup kaldırmaktır; onları yeniden hayata bağlamaktır. İşte, bu şekilde *sosyal adaleti öne alan ve sosyal adalet peşinde koşan devlet sosyal devlet, rejim de sosyal demokrasidir*. Kısaca sosyal devlet, fertlere eşit eğitim fırsatı, sosyal güvenlik, eşit sağlık hizmeti vermeyi asgari refah seviyesini sağlamayı ve eşitsizlikleri gidermek değil fakat yumuşatmayı esas almak durumundadır. Bu takdirde toplumda eşitlik, adalet, dayanışma güven duygularının yerleşerek demokrasinin sağlıklı yürümesini sağlayacağı muhakkaktır⁴.

Sonuç

Sonuç olarak, liberal demokrasinin iyi işleyebilmesi, faydalı ve istikrarlı olabilmesi için zemininde liberal bir toplum, *milli bir devletin, hukuk devletinin, sosyal devletin, refah ve kültür seviyesi yüksek, şuurlu-sorumlu bireylerden oluşan mütecanis bir toplumun* bulunması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Türkiye ve Kırgızistan demokratik cumhuriyet olduğuna göre, bu iki ülkenin ayrıca istikrarı yakalayabilmesi için cumhuriyetle demokrasiyi iyi sentezlemesi ve ikisi arasında iyi bir denge kurması gerekir.

Bilindiği gibi *cumhuriyet*, devletin ve ülkenin (vatan) hakiki sahibi kimdir sorusunu sorar ve cevap olarak da *hakiki sahibinin millet* olduğunu ve milleti oluşturan her bireyin de devlet ve ülke üzerinde eşit hisseye ve eşit hakka sahip olduğunu ifade eder. *Demokrasi ise*, devleti-ülkeyi kim yönetmeli kim iktidar olmalı sorusuna "*halkın çoğunluğu*" cevabını verir⁵. Buna göre, cumhuriyet hâkimiyeti mülkün sahibine yani millete verir; millet de bu hâkimiyeti kullanma yetkisini hür iradesiyle geçici olarak seçtiği temsilcileri vasıtasıyla parlamentoya devreder. Ancak, liberal demokrasilerde dikkat edilmesi gereken husus *muhalefetin kutsal* sayılmasıdır; buna karşılık halkın iradesiyle çoğunluğu ve yürütme gücünü ele geçiren iktidarların kutsal olmamasıdır. Zira iktidarlar her yerde, her şartta şu veya bu şekilde vardır; ama muhalefet sadece liberal demokrasilerde bulunduğu için kutsaldır. Neticede sadece bu hususun fark edilmesi dahi parlamenter liberal demokrasinin işletilebilmesi için kâfidir.

Kısaca, demokratik cumhuriyet olan Kırgızistan ve Türkiye daha çok toplumu veya milleti esas alan cumhuriyet ile bireyi esas alan liberal demokrasi arasındaki hassas farkı ve hassas dengeyi iyi muhafaza ederek, kendilerine uygun bir senteze ve istikrarlı bir sisteme kavuşabileceklerine inancımız tamdır.

⁴ Chris Horner, Emrys Westacott, *Felsefe Araçlığıyla Düşünme*, (Çev: Ahmet Aslan) Ankara, 2001, ss.186-188.

⁵ Cumhuriyet ve Demokrasinin mukayesesi için bakınız: Bayram Kodaman, "Cumhuriyet ve Demokrasi Kısacasında Türkiye" *Türk Boyları Konfederasyonu Kültür Dergisi*, Ankara, Haziran 2007, Sayı. 8.